

УДК 378-044.247(477) :37(4)

Шакун НаталіяORCID 0000-0003-2761-9965
Researcher ID H-6463-2014
Scopus-Author 57780240800*Кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії і суспільних наук,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(Чернігів, Україна) E-mail: shakunn@meta.ua***Щербина Наталія**ORCID 0009-0002-5573-0505
Researcher ID KNU-4191-2024*Кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,
Пенітенціарна академія України
(Чернігів, Україна) E-mail: natalboyko@gmail.com*

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ СТРАТЕГІЇ

У статті йдеться про засадничі принципи Європейської освітньої стратегії та пріоритетні напрямки трансформації національної системи вищої освіти. Акцентується увага на наявному досвіді реформації вищої системи освіти України у рамках Болонського процесу. Аналізуються виклики й нові можливості, зумовлені подальшою трансформацією української системи вищої освіти в процесі імплементації Європейської освітньої стратегії.

Мета статті: на підставі аналізу ключових викликів, що постають перед вітчизняною вищою освітою в процесі імплементації Європейської освітньої стратегії, визначити перспективи, напрями та завдання трансформації вищої освіти України.

Методологія дослідження. Для досягнення мети застосовано нелінійну методологію пізнання, спрямовану на розгляд освіти як складноорганізованої, відкритої, нелінійної системи, здатної до самооновлення та самоорганізації. Авторки також урахувують світоглядно-методологічні принципи демократизації, гуманізації, інноваційності, гнучкості навчання та виховання, властиві новітній освітній парадигмі та актуальні нині з огляду на їхню методологічну значущість і суголосність настановам сучасного реформування освіти в контексті євроінтеграції.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі комплексного дослідження сучасних досягнень й викликів української вищої освіти на шляху імплементації Європейської освітньої стратегії в умовах російської агресії.

Висновки. У ході дослідження авторки дійшли висновку про те, що рух України у напрямку європейської інтеграції в різних сферах, зокрема, й в освітній, є важливою передумовою її стійкості в умовах воєнного часу та відновлення в повоєнну добу. Разом із тим, до основних викликів, які постають перед вітчизняною вищою освітою в процесі імплементації Європейської освітньої стратегії, відносимо глобальні ризики (уніфікація, стандартизація, загроза культурній самобутності) та війну. З огляду на це об'єднання зусиль держави, європейського співтовариства, громадянського активу, учасників освітнього процесу задля підвищення якості, інклюзивності освіти, забезпечення належних матеріально-технічних, технологічних, безпечних, умов освітнього процесу набуває першочергового значення для розбудови системи освіти з потужною соціальною місією. Відтак, перспективними напрямками трансформації української системи вищої освіти в процесі імплементації Європейської освітньої стратегії вважаємо аксіологічний та інституційний. Перший передбачає ціннісну переорієнтацію освітньої парадигми на принципи відкритості, інклюзії, творчості, гуманізму, служіння інтересам загального блага. Реалізація другого, інституційного, забезпечить становлення закладів вищої освіти як інноваційних освітніх і наукових центрів, відкритих інституцій, зорієнтованих на різноманітність, справедливість, інклюзивність.

Ключові слова: Болонський процес, Європейська освітня стратегія, Європейський простір вищої освіти, Освіта 4.0.

Постановка проблеми. Останнім часом українське суспільство здійснило вагомі кроки у напрямку європейської інтеграції у різних сферах, зокрема, й в освітній галузі. Українська освіта вже має досвід трансформації в рамках інтеграції до Болонського процесу, проте сама освіта не є сталим явищем і постійно оновлюється відповідно до вимог сучасного суспільства. Тому постає закономірна необхідність аналізу досягнень та проблем на шляху впровадження цих змін, особливо зважаючи на російську агресію.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання особливостей імплементації Європейської освітньої стратегії у вітчизняну освітню теорію і практику досліджували Н.Г. Батечко, О.І. Бульвінська, О.І. Локшина [3]. Актуальні напрямки трансформації вітчизняної вищої освіти в контексті євроінтеграції проаналізовані в роботах вітчизняних науковців. Зокрема, ідеї входження України в спільний європейський освітній простір шляхом просування культурного різноманіття обґрунтовують у своїх публікаціях М. Нестерова, В. Крючко [6]. Шляхи імплементації європейської політики впровадження цифрових технологій досліджують К.В. Єфремова, І.О. Мамаєв, С.А. Новіков, М.Г. Хаустова, Д.І. Шматков, О.В. Шаповалова. Темі забезпечення якості вищої освіти присвячені розвідки Я.Я. Болюбаша, Г.І. Калінічевої, М.Ф. Степка, В.Д. Шинкарука.

Аналіз проблем, що постають перед освітою в період воєнного стану здійснено у студіях С.Л. Лондара, С.В. Мельника, Г.М. Терещенка [5], М.С. Заславської, Г.П. Рекуна [9], І. Шевчука та А. Шевчука [11]. Попри значну увагу науковців до означеної проблематики, актуальним є комплексний підхід до визначення стратегій трансформації вищої освіти в процесі євроінтеграції.

Мета статті полягає в тому, щоб на підставі аналізу ключових викликів, що постають перед вітчизняною вищою освітою в процесі імплементації Європейської освітньої стратегії, визначити перспективи, напрями та завдання трансформації вищої освіти України.

Процедура теоретико-методологічного дослідження. Для досягнення мети застосовано нелінійну методологію пізнання, спрямовану на розгляд освіти як складноорганізованої, відкритої, нелінійної системи, здатної до самооновлення та самоорганізації. Авторки також ураховують світоглядно-методологічні принципи демократизації, гуманізації, інноваційності, гнучкості навчання та виховання, властиві новітній освітній парадигмі та актуальні нині з огляду на їхню методологічну значущість і суголосність настановам сучасного реформування освіти в контексті євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом ні у кого не викликає сумніву справедливе і закономірне прагнення українського суспільства стати повноправним членом європейського суспільства, зокрема, це стосується й системи освіти.

Попри численні глобальні ризики та війну в Україні вітчизняні заклади вищої освіти в сучасних умовах утверджуються як національні науково-освітні центри міжнародного рівня. Їх конкурентоспроможність на європейській та світовій арені визначається міжнародним авторитетом, забезпечується високою якістю освітніх послуг, ефективною модернізацією структури закладу, підвищенням кваліфікації кадрового складу, здатністю створити креативне освітнє середовище, інтегруватися у світовий інформаційний простір, лідерством у наукових розробках [10, 341].

У 2005 р. Україна приєдналася до Болонського процесу. У березні 2010 р. на Конференції міністрів країн учасниць Болонського процесу, що відбулася в Будапешті і Відні, було офіційно засновано міждержавну структуру – Європейський простір вищої освіти (ЄПВО). Метою створення ЄПВО є, вочевидь, розвиток вищої освіти, який ґрунтується на академічній свободі, інституційній автономії та участі студентів і викладачів в управлінні вищою освітою. Він повинен розвивати соціальний вимір вищої освіти та сприяти якості, економічній привабливості, академічній мобільності, вільному працевлаштуванню, навчанням впродовж життя та соціальній згуртованості. ЄПВО сприяє культурному різноманіттю, адже цей простір є відкритим і співпрацює з вищою освітою в інших частинах світу. Проте, як слушно зауважують Крючко В. та Нестерова М., входження в європейський простір вищої освіти – це не просто реформування української вищої освіти, а й пошук балансу пріоритетів – збереження культурної різноманітності національних систем освіти та поліпшення міжнародної співпраці, мобільності, працевлаштування, конкурентоспроможності закладів вищої освіти [6, 76].

Разом з тим, слід мати на увазі, й те, що європейський освітній простір варто розглядати, як систему, що взаємопов'язує усі ланки освіти держав-членів ЄС в рамках освіти впродовж життя такими наскрізними пріоритетами, як мобільність, навички, компетентності та кваліфікації, сучасні мови, цифровізація, «квадрат знань»: (освіта, дослідження, інновації та послуги суспільству), зелений перехід та забезпечує синергію усіх стратегічних пріоритетів діяльності з розбудови сектора освіти в рамках освіти впродовж життя [4].

Слушною є думка про те, що інтеграція української системи вищої освіти до європейського освітнього простору це довготривалий процес, успішність якого залежить від консолідації зусиль науковців-теоретиків, так і безпосередньо тих, хто реалізовуватиме ці зміни на практичному рівні [3, 5]. Тому перед сучасними українськими науково-педагогічними працівниками постає надскладне завдання: в умовах війни і постійних стресів удосконалювати вітчизняну систему освіти відповідно до найвищих світових стандартів.

В сучасній системі освіти набуває поширення концепція освіти 4.0 (education 4.0), в основі якої лежать творче навчання, навчання протягом усього життя, міждисциплінарне навчання та персоналізоване навчання, орієнтоване на студента, засноване на гуманістичних цінностях.

ЮНЕСКО вважає, що вища освіта має переорієнтувати свою місію, бачення та цінності на три взаємопов'язані теми:

– необхідність розвитку міждисциплінарного та трансдисциплінарного викладання, навчання та дослідження;

– потреба стати повністю відкритими інституціями, зосереджуючись на різноманітності, справедливості, інклюзивності та гуманістичних цінностях;

– необхідність брати більш активну роль в житті суспільства шляхом партнерства з іншими інституціями для служіння інтересам загального блага.

Education 4.0 не може бути ізольована від змін, які відбуваються в усьому світі. Під час четвертої хвилі освітня політика, навчальні програми, педагогічні практики та практики оцінювання повинні відображати вимоги, можливості та реалії сучасної епохи [1].

Навчальні заклади мають соціальний обов'язок готувати студентів до суспільства та робочих місць майбутнього. Студенти майбутнього повинні мати не лише фундаментальні знання, але й оволодіти навичками мислення вищого рівня, щоб вони були більш вправними у вирішенні найнагальніших світових проблем майбутнього.

Щоб досягти такого типу інституційної трансформації, освітні лідери повинні бути сміливими у своєму баченні та діях. Цей тип трансформації вимагає трансформаційного та інклюзивного мислення – мислення, яке краще підходить до реалій світу, що розвивається [7].

В умовах широкомасштабної війни українському суспільству, у тому числі, й освіті доводиться демонструвати свою адаптивність й вміння організовувати навчальний процес в екстремальних умовах під час повітряних тривог й обстрілів.

На думку експертів, Україна найближчим часом буде змушена зосередитись у сфері освіти на подоланні викликів воєнних руйнувань, переосмисленні та виробленні нового бачення системи загалом для забезпечення її всебічного розвитку, створенні позитивних умов для трансформації мережі закладів освіти, яка відповідатиме соціальним та економічним потребам України, підвищенні якості освіти, підтримці забезпечення інноваційного навчального та дослідницького середовища, посиленні співпраці зі стейкхолдерами... щоб забезпечити залучення та позитивні результати для всіх студентів і стейкхолдерів» [2, 84].

Від так, на думку фахівців Інституту аналітики та адвокації, основними завданнями української освіти є:

– поглиблення координації та співпраці між державними органами, міжнародними співтовариствами, місцевими організаціями, соціальними працівниками та незалежними експертами для забезпечення максимальної освітньої можливості та захисту дітей в умовах навчання;

– для гарантування доступності освіти необхідно забезпечити систему достатнім фінансуванням, інфраструктурою та обладнанням;

– необхідно забезпечити навчальні процеси не лише методичними матеріалами, а й соціальною та емоційною підтримкою, культурними заняттями, доступом до новітніх технологій;

– впровадити та дотримуватися заходів, які гарантуватимуть безпеку для всіх учасників навчального процесу;

– необхідно забезпечувати доступні та рівні можливості для всіх учасників освітніх процесів із метою запобігання дискримінації та нерівності можливостей [8].

Висновки. Таким чином, дослідження проблем, які виникають на шляху впровадження Європейської освітньої стратегії та пріоритетних напрямків трансформації національної системи вищої освіти, дозволяє дійти таких висновків:

По-перше. Рух України у напрямку європейської інтеграції в різних сферах, зокрема, й в освітній, є важливою передумовою її стійкості в умовах воєнного часу та відновлення в повоєнну добу, а також запорукою соціально-економічного добробуту нашої держави.

По-друге, до основних викликів, які постають перед вітчизняною вищою освітою в процесі імплементації Європейської освітньої стратегії, відносимо глобальні ризики (уніфікація, стандартизація, загроза культурній самобутності) та війну, розв'язану російською федерацією, що впливає на якість освітніх послуг, кадровий склад та матеріально-технічний стан закладів вищої освіти тощо.

По-третє, об'єднання зусиль держави, європейського співтовариства, громадянського активу, учасників освітнього процесу задля підвищення якості, інклюзивності освіти, забезпечення належних матеріально-технічних, технологічних, безпечних, умов освітнього процесу набуває першочергового значення для розбудови системи освіти з потужною соціальною місією.

По-четверте, перспективними напрямками трансформації української системи вищої освіти в процесі імплементації Європейської освітньої стратегії вважаємо аксіологічний та інституційний. Перший передбачає ціннісну переорієнтацію освітньої парадигми на принципи відкритості, інклюзії, творчості, гуманізму, служіння інтересам загального блага. Реалізація другого, інституційного, забезпечить становлення закладів вищої освіти як інноваційних освітніх і наукових центрів, відкритих інституцій, зорієнтованих на різноманітність, справедливість, інклюзивність.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні, розробці та впровадженні конкретних методик задля подолання / зменшення негативних факторів на шляху євроінтеграції української системи вищої освіти із врахуванням національних особливостей й надбань вітчизняної освіти.

References

1. Blessinger, P., Blessinger, A., Samarji, H & Lozada, R. (2022). Education 4.0 and its key role in sustainable development. *University World News*. 06 July. Retrieved from: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20220706155955415>. [in English].
2. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viynu: analitychnyy zvit (2023). [Higher education in Ukraine: changes due to the war: an analytical report] / comp. by Nikolavev, Ye., Riy, H. & Shemelynets', I. Kyiv: Kyuyivs'kyu universytet imeni Borysa Hrinchenka. 94. [in Ukrainian].
3. Європейський простір вищої освіти: параметри якості та експертизи: навчальний посібник / укл. Батечко Н.Г., Бульвінська О.І., Локшина О.І. К., 2020. 152 с.
Yevropeys'kyu prostir vyshchoyi osvity: parametry yakosti ta ekspertnosti: navchal'nyu posibnyk (2020). [European area of higher education: parameters of quality and expertise: study guide] / comp. by Batechko, N.H., Bul'vins'ka, O.I. & Lokshyna, O.I. 152. [in Ukrainian].
4. Локшина О. Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021–2030 рр. як євроінтеграційний орієнтир для української освіти. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 5–17. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/621/617> (дата звернення: 25.05.2024).
Lokshyna, O. (2022). Stratehiya yevropeys'koho spivrobitnytstva u sferi osvity ta navchannya na 2021–2030 roky yak yevrointehratsiynnyu oriyentyr ukrayins'koyi osvity [The strategy of European cooperation in the field of education and training for 2021–2030 as a reference point for European integration of Ukrainian education]. *Ukrayins'kyu pedahohichnyy zhurnal*. 4. 5–17. Retrieved from: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/621/617>. [in Ukrainian].
5. Лондар С.Л., Мельник С.В., Терешенко Г.М. Виклики в освітній галузі в період воєнного стану в Україні: необхідність перебудови інформаційного забезпечення. *Освітня аналітика України*. 2022. № 2. С. 5–22.
Londar, S.L., Mel'nyk, S.V. & Tereshchenko, H.M. (2022). Vykyky v osvitniy haluzi v period voyennoho stanu v Ukraini: neobkhidnist' perebudovy informatsiynoho zabezpechennya [Challenges in the field of education during the period of martial law in Ukraine: the need to rebuild information support]. *Osvitnya analityka Ukrainy – Educational analytics of Ukraine*. 2. 5–22. [in Ukrainian].
6. Нестерова М., Крючко В. Європейські освітні стратегії просування культурного різноманіття. *Вища освіта України*. 2021. № 3. С. 75–81.
Nesterova, M. & Kryuchko, V. (2021). Yevropeys'ki osvitni stratehiyi prosuvannya kul'turnoho riznomanittya [European educational strategies for the promotion of cultural diversity]. *Higher Education in Ukraine*. 3. 75–81. [in Ukrainian].
7. Освіта 4.0 та її ключова роль у сталому розвитку. Департамент міжнародного співробітництва КПП ім. Ігоря Сікорського. URL: <https://forea.kpi.ua/osvita-4-0-ta-yiyi-klyuchova-rol-u-stalomu-rozvytku%EF%BF%BC/> (дата звернення: 25.05.2024).
Osvita 4.0 ta yiyi klyuchova rol' u stalomu rozvytku [Education 4.0 and its key role in sustainable development]. Department mizhnarodnoho spivrobitnytstva KPI im. Ihorya Sikors'koho. Retrieved from: <https://forea.kpi.ua/osvita-4-0-ta-yiyi-klyuchova-rol-u-stalomu-rozvytku%EF%BF%BC/> [in Ukrainian].
8. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/> (дата звернення: 25.05.2024).
Osvita v umovakh viynu: vykyky ta perspektyvy dlya Ukrainy. Instytut analityky ta advokatsiyi [Education in conditions of war: challenges and prospects for Ukraine]. *Institute of Analytics and Advocacy – Institute of Analytics and Advocacy*. Retrieved from: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/> [in Ukrainian].
9. Сучасні виклики вищої освіти: гнучкість, інноваційність, безперервність. ХНУ ім. В.Н. Каразіна. URL: https://ndipzir.org.ua/wpcontent/uploads/2019/29.11.19/_29_11_2019_11.pdf. (дата звернення: 25.05.2024).
Suchasni vykyky vyshchoyi osvity: hnuchkist', innovatsiynist', bezperervnist'. KHNU im. V.N. Karazina [Modern challenges of higher education: flexibility, innovation, continuity.]. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/wpcontent/uploads/2019/29.11.19/_29_11_2019_11.pdf [in Ukrainian].
10. Шакун Н.В., Щербина Н.О. До питання інтеграції українських закладів вищої освіти в європейський освітній простір. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: *Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2024. № 1 (12). С. 339–351.
Shakun, N.V. & Shcherbina, N.O. (2024). Do pytannya intehratsiyi ukrayins'kykh zakladiv vyshchoyi osvity v yevropeys'kyu osvitniy prostir [To the issue of integration of Ukrainian institutions of higher education into the European educational space]. *Naukovyy visnyk Sivershchyny. Seriya: Osvita. Sotsial'ni ta povedinkovi nauky – Scientific Bulletin of Sivershchyna*. 1 (12). 339–351. [in Ukrainian].
11. Шевчук І., Шевчук А. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. №39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80> (дата звернення 25.05.2024).
Shevchuk, I. & Shevchuk, A. (2022). Osvitnya analityka kriz' pryzmu viynu: vykyky ta mozhlyvosti dlya vyshchoyi shkoly Ukrainy [Educational analytics through the lens of war: challenges and opportunities for higher education in Ukraine]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economics and Society*. 39. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80> [in Ukrainian].

Shakun Nataliya

ORCID 0000-0003-2761-9965

Researcher ID H-6463-2014

Scopus-Author 57780240800

PhD in Philosophy Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy and Social Sciences
Chernihiv Polytechnic National University
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: shakunn@stu.cn.ua

Shcherbyna Nataliia

ORCID 0009-0002-5573-0505

Researcher ID KHU-4191-2024

PhD in Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of
Pedagogy and Humanitarian Disciplines
Penitentiary Academy of Ukraine
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: natalboyko@gmail.com

CHALLENGES AND PROSPECTS OF THE TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN EDUCATION STRATEGY

The article deals with the basic principles of the European educational strategy and the priority directions of the transformation of the national system of higher education. Emphasis is placed on the existing experience of reforming the higher education system of Ukraine within the Bologna process. The challenges and new opportunities caused by the further transformation of the Ukrainian higher education system in the process of implementation of the European Education Strategy have been analyzed.

The purpose of the article: on the basis of the analysis of the key challenges that domestic higher education faces with in the process of implementation of the European educational strategy, to determine the prospects, directions and tasks of the transformation of higher education in Ukraine.

Research methodology. To achieve the goal, a non-linear methodology of cognition has been applied. It is aimed to consider education as a complex, open, non-linear system capable of self-renewal and self-organization. The authors also take into account the worldview and methodological principles of democratization, humanization, innovation, flexibility of learning and upbringing, which are characteristic of the newest educational paradigm and are relevant today in view of their methodological significance and consistency with the guidelines of modern education reform in the context of European integration.

The scientific novelty of the study consists in an attempt to comprehensively investigate the modern achievements and challenges of Ukrainian higher education on the way to the implementation of the European educational strategy in the conditions of russian aggression.

Conclusions. In the course of the research, the authors came to the consequence that the movement of Ukraine in the direction of European integration in various spheres, in particular, in education, is an important prerequisite for its stability in wartime conditions and recovery in the postwar period. At the same time, global risks (unification, standardization, threat to cultural identity) and war are among the main challenges facing domestic higher education in the process of implementing the European Education Strategy. In view of this, it is necessary to unite the efforts of the state, the European community, civic assets, and participants of the educational process to improve the quality and inclusiveness of education, to ensure proper material and technical, technological, and safe conditions for the educational process. This becomes of the primary importance for the development of an education system with a powerful social mission. Therefore, we consider axiological and institutional directions of the transformation of the Ukrainian higher education system as the main in the process of implementation of the European educational strategy. The first involves a valuable reorientation of the educational paradigm to the principles of openness, inclusion, creativity, humanism, and serving the interests of the common good. The implementation of the second, institutional, will ensure the establishment of higher education institutions as innovative educational and scientific centers, open institutions oriented to diversity, justice, and inclusiveness.

Keywords: Bologna process, European educational strategy, European area of higher education, Education 4.0.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2024

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Аніщенко В. О.**